

פרק ביצד מערימין

מתניתין: כד-ב

חלה עליו קדושת בכור בהיותו עובר אלא רק בשעת יציאתו מהרחם. (2) וכיון שהקדים והחיל על העובר קדושה אחרת, טרם שחלה עליו קדושת בכור, שוב לא חלה עליו קדושת בכור בשעת לידתו.

ואם היתה לו בהמה מעוברת [ובגמרא יבואר אם היתה בהמת קדשים או חולין] ואמר: **אם תלד נקבה, תהא זבחי שלמים! וילדה נקבה, תקרב שלמים.**

ואם הקדישו גם לעולה וגם לשלמים, שאמר **"אם זכר הוא העובר, יהא עולה. ואם נקבה היא, תהא זבחי שלמים"**, (3) הרי אם —

א. ילדה זכר ונקבה — הזכר יקרב עולה, והנקבה תקרב שלמים.

ב. ילדה שני זכרים — חלה קדושת עולה על שני הולדות, שהרי אמר "אם זכר, יהא עולה". אך כיון שלא נדר אלא קרבן עולה אחד, הרי אחד מהם יקרב עולה, לנדרו.

אחרי ששנינו בפרק הקודם את דין הולד של קרבן חטאת, מבארת המשנה בפרק זה את דין הולד של שאר הקדשים.

בהמה מעוברת של ישראל שהיתה "מבכרת" [לפני לידתה הראשונה], ורוצה הישראל שלא תחול על הולד קדושת בכור, כדי שלא יצטרך ליתנו לכהן, הרי אם ברצונו להפריש את הולד לקרבן [עבור תשלום חובתו או לתשלום נדרו, או לנדבתו], להביאו עולה, יכול הישראל "להערים" ולהפקיע את הולד מקדושת בכור.

ביצד "מערימין" (1) על הבכור, לפוטרו מקדושת בכורה?

מבכרת שהיתה מעוברת, אומר בעליה: מה שבמעיה של זו, אם זכר הוא, יהא עולה!

ואז, אם ילדה זכר — יקרב עולה. כי לא

נקט, שכאשר יש לו שתי בהמות ואחת מהן ראויה לעולה, מקדישה לעולה.

ומעיר הרש"ש: מנין ידע שיוולדו לו תאומים? אלא, כתב הרש"ש, הטעם הוא, כיון שיכול להקדישו לעולה, אינו רשאי להורידו לקדושת שלמים.

לדעת התוס' יום טוב, מדובר שהאם היא חטאת. ולכן, רשאי להקדיש את העובר אפילו קדושה קלה כדי להצילו ממיחה. לפיכך לא תירץ מטעם הורדה מקדושה. ואילו הרש"ש מבאר, שלא מדובר דוקא בולד חטאת. לפיכך מתרץ שמקדישו לעולה משום שאסור להקדישו לשלמים.

1. כתב הרמב"ם בפירושו המשנה: תחבולת ההיתר תקרא "ערמה", ושאינו להיתר תקרא "מרמה". עיין תוס' יום טוב ורש"ש ותפארת ישראל.

2. כמו שדרשו בספרא [והובאה בגמרא] כתוב [ויקרא כז] "אשר יבוכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו", ודרשינן: משיבוכר לה' אי אתה מקדישו. אבל אתה מקדישו בכטן. הרמב"ם בפירושו המשנה.

3. ומעיר התוס' יום טוב: אף על גב שיכול להקדיש גם הזכר לשלמים, אורחא דמילתא

מום, שנאמר [ויקרא כב] "כל מום לא יהיה בו", ודרשין [בכורות לג ב] "לא יהיה" [יו"ד שוואית, ה"א בפתח, יו"ד בסגול].

אמר רב יהודה: מותר להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם. ויתנהו לכהן, והכהן יאכלנו במומו.

ומקשה גמרא ממשנתנו, שהרי תנן: כיצד מערימין על הבכור? מבכרת שהיתה מעוברת לילד, אומר: (5) מזה שבמעיה של זו, אם זכר, יהא עולה. ויש לדייק, כי רק להקדישו לשם עולה, אין, מותר, מפני שקדושתה של עולה חמורה מקדושת בכור, שהרי כליל היא. אבל להקדישו שלמים, שקדושתם קלה מקרבן עולה, (6) לא הותר לכתחילה לשנות מקדושת בכור לקדושת שלמים. ואם כן, כל שכן שאסור להטיל בו מום ולהוציאו לגמרי מקדושתו. ואילו את אמרת, דמצית מפקעת ליה מקדושתיה?!

ומתריצין, אמר לך רב יהודה: מה שאמרה המשנה שלא הותר לו אלא להקדישו לעולה, הני מילי, בזמן שבית המקדש קיים, וממנו מקריב חלבו ודמו. כי קאמינא אנא, מה שאמרתני אני שמותר להטיל בו מום קודם שגולד, בזמן הזה, דלא חזי להקרבנה, ובין כך ובין כך סופו להאכל במומו. (7)

והשני ימכר לחייבי עולה. דהיינו, שרשאי למוכרו לאדם אחר הרוצה לקנות עולה לצורך חובתו. ודמיו, שהוא מקבל מהקונה, הם חולין.

ג. ילדה שתי נקבות — אחת מהן תקרב שלמים, לנדרו, והשניה תימכר לחייבי שלמים, ודמיה חולין.

ד. ילדה טומטום, שאינו ניכר אם הוא זכר או נקבה, ואנדרוגינוס, שיש בו גם סימני זכרות וגם סימני נקבות, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין קדושה חלה עליהן, כיון שטומטום ואנדרוגינוס אינם ראויים להיקרב. (4). ויבואר בגמרא.

גמרא:

שנינו במשנה, אין הבכור קדוש אלא ביציאתו מרחם אמו, שנאמר [דברים טו] "כל הבכור אשר יולד". ולמדנו עוד, שקדושתו חלה רק בשעת יציאת רוב גופו מרחם אמו. ועתה דנה הגמרא, האם מותר להטיל מום בעובר שהוא בכור קודם יציאת רוב גופו. וכגון, אם יצא מיעוט גופו, כמו אוזנו או שפתו, ויכול להטיל בו מום, ורוצה להפקיעו בכך מקדושת בכור. כי אחרי הקדשתו, בודאי אסור מן התורה להטיל בו

4. רש"י בשיטה מקובצת.

5. גירסת המשנה.

6. שלמים קדושתם חמורה מבכור כמבואר במסכת זבחים, אלא כוונת הגמרא שהם קלים מעולה. כלומר, עיקר קושיית הגמרא היא להגיע למסקנא שכל שכן שאסור להטיל בו מום.

רש"ש.

וברור שאין הכוונה לאיסור ממש לשנות מקדושה לקדושה, שהרי עדיין חולין הוא ואינו קדוש כלל, אלא איסור [דרבנן], וכן הוא בקרית ספר [בעלמא הואיל וסופו להתקדש בקדושת בכורה].

7. על פי לשון הרמב"ם [פרק שני מהלכות

יזהר ויטיל בו מום בשעה שכבר אסור, בכל זאת, **הא**, עצה זו, **עדיפא**, מדאתי ביה לידי גיזה ועבודה. עדיף ליתן בו מום בהיותו עובר כדי שיוכל הכהן לשוחטו תיכף ומיד. כי אם לא נתירו, ויתננו לכהן כשהוא תם, וישהנו הכהן עד שיפול בו מום, עלול הכהן להיכשל באיסור גיזה ועבודה.⁽⁹⁾

שנינו במשנתנו: **אם נקבה זבחי שלמים**.

וסברה הגמרא שמדובר בבהמת חולין מבכרת, ומקדיש את העובר לשלמים על הצד שהוא נקבה. ולכן מקשה הגמרא: **נקבה — מי קא קדשה בכורה?**! הרי אפילו אם לא יקדישנה לקרבן אחר, לא תהיה בנקבה בכורה שום קדושה, ולמה לו לומר כן?

ומתריצין: **סיפא** זו אינה מדברת במבכרת חולין, אלא, **אתיא**, היא נותנת עצה של הערמה ל**בהמה דהקדש**, כגון חטאת **שנתעברה**,⁽¹⁰⁾ ורוצה להערים שלא ילך הולד למיתה [כדין ולד חטאת], ועצתו היא להקדישו, אם זכר עולה, ואם נקבה זבחי

ומקשינן: **אי**, אם רב יהודה דיבר בבכור בזמן הזה, **מאי למימרא?** מה חידוש יש בדבר!?

ומתריצין: אם לא דברי רב יהודה, מהו **דתימא**, היינו אומרים, שאסור להטיל בו מום, כי **נגזר**, יש לחכמים לגזור מפני החשש, **דילמא** שמא **נפיק ייצא רוב ראשו**, וכבר התקדש ביציאה מהרחם, ו**קא שדי ביה מומא**, ואם אז יטיל בו מום, יעבור על איסור הטלת מום בקדשים, ואינו יודע להיזהר בין יצא רוב הראש ליצא מיעוטו. לפיכך משמיענו רב יהודה שלא גזרו, והוא יזהר להטיל בו את המום לפני יציאת רוב ראשו. כגון, בגדי, באזניו היוצאות תחלה, ובכבש, בשפתיו היוצאות תחילה, כמבואר במסכת בכורות [לה א].

ומקשינן: **ואימא הכי נמי**, למה באמת לא גזרו?⁽⁸⁾ וכי ניתן בידי כל אחד ואחד להבחין בין יציאת רוב ראשו למיעוט ראשו?!

ומתריצין: **אפילו הכי**, שיש לחשוש שלא

בכורות הלכה יד]. כלומר, אינו מפקיעו מקדושת הקרבה, ובכל אופן נותנו לכהן, והכהן יאכלנו במומו. ולקמן יבואר התועלת בהטלת מום, כדי שהכהן ישחטנו תיכף, ואם ישהנו עד שיפול בו מום, עלול לבוא לידי תקלת איסור גיזה ועבודה.

לישנא אחרינא בשיטה מקובצת [וכנראה שרש"י גרסו]: **חסירא עדיפא**, להחסירו ולעשותו בעל מום עדיף, **דלא ניתי ביה לידי תקלה דגיזה ועבודה**.

10. מחלוקת התנאים אם "בהווייתן הן קדושין" או "במעזי אמין", היינו בהקדיש בהמה, ואחר כך **נתעברה**. ואין זה שייך להקדיש בהמה מעוברת, שהוא נידון בפני עצמו במשנה הבאה.

8. הרש"ש מעיר על פי דברי רבא במסכת עבודה זרה [יג ב] שבזמן הזה אין האיסור להטיל מום בבכור אלא מדרבנן, אם כן, מה מקשה הגמרא? הרי שפיר מבואר שלא גזרו באיסור דרבנן?

9. כן פירש רש"י. והדגיש לפרש, כדי שישחטנו הכהן תיכף ומיד, ולא פירש "כדי להתירו בגיזה

שלמים⁽¹¹⁾.

יקרב עולה, והשני ימכר לחייבי עולה.

וסברה הגמרא שגם כאן מדובר בבהמת קדשים.

ולכן מקשה הגמרא: אמרי, אמרו חכמים להקשות, אי בהמת הקדש היא⁽¹³⁾ למה ימכר השני לחייבי עולה ודמיו חולין? הלא לא הקדיש אלא אחד. ואם כן, היאך דאקדיש עולה, האחד מהם שהקדיש לעולה, ליהוי עולה. ואילו אידך, השני, נהוי בקדושתיה דאימיה, כדין ולד קדשים, הקדוש בהווייתו בקדושת אמו, ודמיו יהיו קודש.⁽¹⁴⁾

ומשמיעה המשנה, שולדות קדשים בהיותם במעי אמן אינם קדושים בקדושת האם, ולכן יכול להחיל עליהם קדושה אחרת. ואם הקדישם לעולה או שלמים, הרי כשיוולדו הם לא יהיו ולד חטאת, אלא עולה או שלמים, ואינם הולכים למיתה. והתנא של משנתנו סובר, כי "ולדות קדשים — בהווייתן הן קדושים", רק ביציאתם ממעי אמן, ולאפוקי ממאן דאמר "במעי אמן הן קדושים", ויבואר בהמשך הסוגיה.⁽¹²⁾

שנינו במשנתנו: ילדה שני זכרים, אחד מהן

כן כתבו רש"י ותוס' במשנה הבאה.

לשלמים, ומה מרוויח בהערמה זו?

11. הקשה התוס' יום טוב: הרי אין משנין מקדושה לקדושה, כמבואר לקמן [לב א], ובסוגייתנו מבואר שאין משנין מקדושה חמורה לקדושה קלה הימנה, ושלמים קלים מחטאת? ותירץ, כיון שולד חטאת אזלי למיתה — רשאי לשנותו אף לשלמים. ומעיר הרש"ש, שתירוצך זה אתי שפיר אליבא דרש"י המבאר שמדובר בחטאת. אבל בתוס' מבואר שמדובר אפילו בשאר קדשים, וחוזרת קושית התוס' יום טוב. ומתרץ, כיון שמקדישה אם תהיה נקבה, ואין בנקבה קדושה חמורה משלמים, לפיכך רשאי להקדישה לשלמים [ואין להקדישה לחטאת, כגון באופן שהאם היא קדושה קלה מחטאת, שהרי אין חטאת באה בנדר או נדבה].

12. לישנא אחרינא ירושלמית [על פי השיטה מקובצת ופירוש רש"י] ומקשינן: אימא, וכי תאמר, דהך סיפא שאמר "ואם נקבה זכחי שלמים" מדובר במבכרת דחולין [כשם שהרישא ודאי מדברת במבכרת דחולין שהרי בהמת קדשים פטורה מן הבכורה]?! אי הכי, חולין בעלמא היא הולד, ולמה לו להקדישו

13. גירסת רש"י.

14. על פי הבנת הרע"ב. ואין לפרש קושית הגמרא "ניהוי בקדושת אמיה" קדושה אחרת שאמו קדושה ולא עולה, שהרי תנא דידן סובר "בהווייתן הן קדושים", ואם האם היא של קדושה אחרת, יכול להקדיש הולד לעולה.

אבל הרש"ש הבין ככוונת רש"י שהקושיא היא: הרי לא הקדיש אלא אחד, הילכך יוקדש השני בקדושת אמו? ומתרצת הגמרא, שאמו היא חולין, הלכך שניהם קדושים מספק בקדושת עולה. ועיין בהערה הבאה, שרש"י אינו סובר שהשני קדוש מספק, אלא שניהם הוקדשו בקדושת הפה. והרש"ש עצמו העיר על כך.

ולפי שיטת רבינו גרשום שהשני קדוש מספק, צריך לבאר את השקלא וטריא של הגמרא. הקושיא היא, למה הוו שניהם עולה, לכל הפחות יהיו ספק עולה ספק קדושה אחרת של אמותם, ולמה ימכר לחייבי עולה, ואיך יקרבו לעולה, והרי אם האם חטאת, יצטרכו להמיתם מספק? ומתצינין, שהאם היא חולין, ושניהם הם ספק עולה ספק חולין, על כן ימכר

ומתריצין: **הך סיפא**, לא מדובר בה בבהמת קדשים, אלא **אתאן לבהמות חולין**. הלכך, אמרה המשנה ששתיהן עולה.⁽¹⁵⁾ אלא שהאחת תעלה לנדרו, והשניה תמכר לחייבי עולה.

ולפי המסקנא, מחולקת המשנה לשלשה חלקים: רישא, מציעתא וסיפא.

הדין הראשון לגבי בכור "ילדה זכר יקרב עולה", מדבר בבהמת חולין. הדין האמצעי, "אם נקבה זבחי שלמים, ילדה נקבה תקרב שלמים", וכן המשך המשנה "אם זכר עולה ואם נקבה זבחי שלמים — ילדה זכר ונקבה הזכר יקרב עולה, והנקבה תקרב שלמים" מדובר בבהמת קדשים. והסיפא "ילדה שני זכרים, אחד מהן יקרב עולה והשני ימכר לחייבי עולה. ילדה שתי נקבות, אחת מהן תקרב שלמים והשניה תמכר לחייבי שלמים", מדובר בבהמת חולין.⁽¹⁶⁾

שנינו במשנתנו: **ילדה טומטום ואנדרוגינוס — רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין קדושה חלה עליהן**.

מלשון "אין קדושה חלה עליהן" משמע כה-א שאינה חלה כלל, ואפילו אם האם היתה בהמת קדשים, לא חלה על הטומטום ואנדרוגינוס אפילו קדושת האם.⁽¹⁷⁾ ועל כך דנה הגמרא:

אמאי אין קדושה חלה עליהן? הלא קדושים הם משעת יצירתן במעי אמן, וקדושתן מכח האם תופסת כל מקצת ומקצת שנוסף במעי אמן, עוד לפני היותן בעלי מומין?⁽¹⁸⁾ ובשלמא⁽¹⁹⁾ אם היתה בהמת חולין, ניחא, שאין קדושת הפה של המקדיש חלה עליהן, כיון שאין דעתו להקדיש אלא זכר ונקבה ולא טומטום ואנדרוגינוס. אבל, אם היתה האם בהמת קדשים, למה לא תחול עליהן

השני לחייבי עולה. אבל לפי ביאורנו על פי רבינו הברטנורא מבואר היטב שעיקר הקושיא הוא על דמיו.

15. וכתב רש"י במשנה: על שניהן חלה קדושת עולה, דהא קאמר "אם זכר יהא עולה". ומוסיף השיטה **מקובצת** [אות יא] "דכל הראוי למזבח אינו יוצא מידי מזבח". כלומר, לשיטת רש"י, אכן הקדיש את שניהן, אלא שאחד מהן הוא לנדרו והשני ימכר לצרכי עולה.

אבל רבינו גרשום [וכן הוא בשיטה מקובצת בהשמטות] כתב, ששניהם קדושים מטעם ספק. וזה לשונו: וכיון דלא ידעי על איזה זכר מינייהו אמר עולה, הלכך, שני ימכר לצרכי עולה. ועיין שם בשיטה **מקובצת** שגריס כן בלישנא אחרינא בגמרא. ועיין רש"ש.

16. על פי ברכת הזבח והרש"ש. והצאן קדשים מבאר סיפא זו "ילדה שתי נקבות — אחת מהן תקרב שלמים והשני תמכר לחייבי שלמים" בבהמת קדשים. והרש"ש אינו מסכים אתו. כי אם כן, למה ימכר השני לחייבי שלמים ודמיו חולין?

17. והטעם שלא שנאה התנא עם המציעתא, כתב התוס' **יום טוב**, משום שלא רצה להפסיק במחלוקת רבן שמעון בן גמליאל עם בר פלוגתיה.

18. כן כתב רש"י. אבל רבינו גרשום מפרש: לפני שניכר בהם שהם טומטום ואנדרוגינוס.

19. מבואר על פי תוס'.